Krzysztof SZPARA

Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie

AKTYWNOŚĆ TURYSTYCZNA SENIORÓW – NA PRZYKŁADZIE MIESZKAŃCÓW WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO W 2012 ROKU

1. Wstęp

Według *Rocznika demograficznego* (2012) Głównego Urzędu Statystycznego z 2012 r., w 2011 r. osoby w wieku 65 i więcej lat stanowiły 13,8% ludności Polski. Proces starzenia się społeczeństwa polskiego będzie postępował w ciągu najbliższych lat, a nawet dekad. Szacuje się, że w 2035 r. odsetek osób w wieku 65 lat i więcej może przekroczyć 23% (*Prognoza ludności...* 2009).

Na podstawie danych Eurostatu J. ŚNIADEK (2007) podaje, że seniorzy (≥ 65 lat) podróżujący w celach turystycznych (podróże obejmujące ≥ 4 noclegi) stanowili w 2004 r. w Polsce 10,1% turystów, nieco więcej w Niemczech (13,5%), w Holandii (14,9%) i w Wielkiej Brytanii (16,0%), a zdecydowanie więcej we Francji (20,0%). Niższe wskaźniki odnotowano m.in. na Słowacji (5,2%), Litwie (5,3%), w Czechach (7,9%) i w Belgii (8,5%). Można więc stwierdzić, że seniorzy już są w Polsce ważnym segmentem rynku turystycznego, a w przyszłości zapewne będą jeszcze ważniejszym. Przykładowo, w sezonie 2009/2010 polscy seniorzy byli trzecią pod względem liczebności nacją w gronie 15, która skorzystała z subwencjonowanych wycieczek do Hiszpanii w ramach programu *European Senior Tourism* (KOWALCZYK-ANIOL 2011).

Istotna jest jednak nie tylko informacja na temat ich udziału w rynku turystycznym, ale także wiedza dotycząca aktywności turystycznej w ramach tego przedziału wieku. Odsetek podróżujących seniorów wynosił w 2004 r. w Polsce 20,7%, co na tle wielu krajów europejskich nie wyglądało najlepiej. Wyższe wskaźniki uzyskały m.in.: Czechy (26,2%), Słowacja (34,6%), Niemcy (40,8%), Wielka Brytania (49,7%), Francja (59,8%) i Holandia (61,2%) (ŚNIADEK 2007).

Turystyka seniorów to zjawisko, które już ma miejsce i, śledząc dane demograficzne, można przypuszczać, że będzie w wielu krajach (w tym w Polsce) przybierać na sile. Warto podkreślić, że aktywność turystyczna seniorów pozytywnie wpływa na rynek usług turystycznych. Przyczynia się m.in. do niwelowania niekorzystnego dla branży turystycznej zjawiska sezonowości, co wynika z preferowania wyjazdów na wakacje poza szczytem sezonu. Pozytywny wpływ aktywności turystycznej na seniorów ma również odzwierciedlenie w ich zdrowiu i samopoczuciu.

Dobrze przygotowana oferta turystyczna powinna być ukierunkowana na wybrany segment turystyczny. Specyficzne potrzeby i możliwości seniorów również muszą być brane pod uwagę. Niestety obecna oferta dostępna dla seniorów na rynku polskim jest skromna, mimo że stanowią oni coraz liczniejszą i w związku z tym coraz silniejszą pod względem potencjału nabywczego grupę konsumentów.

Do przygotowania dobrej oferty turystycznej potrzebna jest znajomość rynku. Tylko systematycznie prowadzone badania mogą dostarczyć danych niezbędnych dla branży turystycznej. W niniejszym opracowaniu przedstawiono wyniki badań przeprowadzonych w 2012 r. na terenie województwa podkarpackiego w ramach międzynarodowego projektu „TOURage – Rozwój turystyki osób starszych w regionach peryferyjnych” (*Developing Senior Tourism in Remote Regions*). Badaniem dotyczącym potrzeb i oczekiwań konsumentów usług turystycznych objęto lokalnych seniorów w wieku emerytalnym oraz obcokrajowców. Niniejsze opracowanie dotyczy pierwszej części badania – lokalnych seniorów.

Celem pracy jest przedstawienie zarysu profilu turysty – seniora wypoczywającego w województwie podkarpackim oraz próba udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy region ten może być istotnym obszarem recepcji turystycznej dla tego segmentu rynku turystycznego.

2. „TOURage – Rozwój turystyki osób starszych w regionach peryferyjnych” (*Developing Senior Tourism in Remote Regions*)

Od lat w Europie zachodzą zmiany demograficzne – społeczeństwo starzeje się. Wiele mówi się na temat możliwych konsekwencji tego zjawiska. Jest to z jednej strony problem i duże wyzwanie, z drugiej jednak pojawiają się też pewne możliwości – szczególnie dla regionów peryferyjnych o znaczącym a niewykorzystanym potencjale turystycznym. Projekt TOURage ma na celu identyfikację dobrych praktyk dotyczących rozwoju turystyki, przeznaczonych dla stale rosnącego segmentu turystów seniorów. Zakłada się, że rezultaty uzyskane w ramach wspólnych działań partnerów będą istotnym instrumentem informowania reszty Europy o sposobach tworzenia i rozwijania „modelu turystyki seniorów”, a także o rodzajach narzędzi, jakie mogą być stosowane do poprawy polityki prowadzonej przez poszczególne regiony dotyczące turystyki osób starszych (*Regional analysis* 2014).

Celem projektu jest wzmocnienie gospodarek regionów poprzez rozwój turystyki seniorów oraz wspieranie aktywnego i zdrowego starzenia się. Jednym z jego efektów ma być również poszerzenie wiedzy władz regionalnych, decydentów, polityków i innych interesariuszy zajmujących się polityką społeczną i turystyką.

W realizację projektu zaangażowanych jest 12 partnerów z 10 krajów europejskich (rys. 1); są to:

- 1) Regional Council of North Karelia, Finland (partner wiodący),
- 2) Vidzeme Planning Region, Latvia,
- 3) Szabolcs-Szatmár-Bereg County Regional Development and Environmental Management Agency, Hungary,
- 4) Lake Balaton Development Coordination Agency, Hungary,
- 5) Region of East Macedonia & Thrace, Greece,
- 6) Regional Development Agency of the Prešov Self-Governing Region, Slovakia,
- 7) Association of Polish Communes of Euroregion Baltic, Poland,
- 8) Bourgas Regional Tourist Association, Bulgaria,
- 9) Podkarpackie Region, Poland,
- 10) West Regional Authority, Ireland,
- 11) County Council of Granada, Spain,
- 12) North-West Regional Development Agency, Romania (do 31.12.2012).

Rys. 1. Partnerzy projektu TOURage – Rozwój turystyki osób starszych w regionach peryferyjnych

Źródło: <http://www.tourage.eu>

Do działań, które zaplanowano w ramach realizacji projektu należą m.in.:

- identyfikacja przykładów dobrych praktyk w celu ukazania najważniejszych możliwości dla rozwoju turystyki seniorów w regionach;
- wymiana doświadczeń dotyczących turystyki seniorów poprzez udział w seminariach, konferencjach, spotkaniach grup roboczych oraz podczas wizyt studyjnych;
- opracowanie wspólnej metodologii i zbieranie informacji bezpośrednio od seniorów oraz szerokie upowszechnienie uzyskanych wyników badań;

- poszukiwanie takich rozwiązań dla starzejącego się społeczeństwa, które umożliwią wykorzystanie istniejącego w nim potencjału, a także przezwyciężenie zmian strukturalnych za pomocą innowacyjnych rozwiązań (*Regional analysis* 2014).

3. Metodologia

Celem badań było określenie stopnia aktywności oraz poznanie opinii na temat województwa podkarpackiego, lokalnych seniorów przebywających w regionie latem i jesienią 2012 r. Badania były prowadzone w:

- Rzeszowie i jego najbliższych okolicach (m.in. rynek, Klub Seniora przy PTTK w Rzeszowie, Akademia 50+ przy Wyższej Szkole Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie);
- Dębicy (centrum miasta);
- Przemyślu i jego najbliższych okolicach (Arboretum w Bolestraszytach i Zespół Pałacowo-Parkowy w Krasiczynie);
- Bieszczadach (m.in. Orelec, Polańczyk);
- Iwoniczu Zdroju.

W czasie badań wykorzystano kwestionariusz przygotowany przez koordynatora projektu, zaakceptowany i dostarczony kierownikowi badań przez Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego. Składał się on z 22 pytań podzielonych na trzy grupy. Część A zawierała 11 pytań odnoszących się do motywów i potrzeb dotyczących turystyki, część B mieściła trzy pytania na temat regionu (w tym przypadku województwa podkarpackiego), a część C (metryczka) osiem pytań.

Badaniami kierował dr Krzysztof Szpara (Katedra Geografii, Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania z siedzibą w Rzeszowie), a zespół ankieterek tworzyły studentki kierunku „turystyka i rekreacja” WSiLiZ: Paulina Gorzelnik (Ślósarczyk), Marta Kędzierska i Natalia Sobota.

Podstawowym kryterium podczas zbierania materiału badawczego był wiek respondenta (co najmniej 55 lat) oraz miejsce zamieszkania na terenie województwa podkarpackiego. Zgromadzono 150 poprawnie wypełnionych kwestionariuszy, w tym 119 – seniorów przebywających na emeryturze oraz 31 seniorów nadal pracujących. W toku prac kameralnych zdecydowano się na podział wyników badań na część dotyczącą seniorów emerytów oraz część dla seniorów pracujących.

4. Wyniki badań¹

Badani seniorzy mieszkający na terenie województwa podkarpackiego wyjeżdżali w celach turystycznych zwykle na 8–10 dni (35%) (rys. 2). Wśród emerytów popularne były również wycieczki weekendowe (ponad 20%), a wśród osób pracujących – wypoczynek trwający 4–7 dni (prawie 30%). 15% respondentów wskazało na wyjazdy trwające 2–3 tygodnie – m.in. pobyty w sanatoriach. Sporadycznie wskazywano na wyjazdy miesięczne i dłuższe. Były to w większości wyjazdy krajowe (68%), niespełna ¼ respondentów wypoczywała za granicą. Co dziesiąty respondent (emeryt) nie deklarował aktywności turystycznej.

Rys. 2. Długość trwania wyjazdów wypoczynkowych respondentów od czasu przejścia na emeryturę

Źródło: opracowano na podstawie badań ankietowych (SZPARA 2013)

Seniorzy podróżowali zwykle jesienią (38%) i latem (36%) (rys. 3). Najcieplejsza pora roku była preferowana szczególnie przez respondentów pracujących (57%). Prawie 2/3 emerytów decydowało się na podróż poza ści-

¹ Rozdział opracowano na podstawie raportu *Aktywność turystyczna lokalnych seniorów w województwie podkarpackim w 2012 r.*, autorstwa dr. K. Szpary. Zawiera on wybrane wyniki badań. Pełna wersja raportu znajduje się w archiwum Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podkarpackiego.

slým sezonem turystycznym (jesień i wiosna), co wynikało m.in. z możliwości tańszego zorganizowania wypoczynku. Zainteresowanie tego typu aktywnością w sezonie zimowym było niewielkie (4–5%).

Rys. 3. Preferowana przez badanych seniorów pora roku do podróżowania
Źródło: opracowano na podstawie badań ankietowych (SZPARA 2013)

Respondenci zostali poproszeni o wymienienie trzech miejsc, do których ostatnio wyjeżdżali w celach turystycznych na minimum jedną dobę (rys. 4). Emeryci najczęściej wyjeżdżali w Bieszczady (6,9% odpowiedzi i 16,8% ankietowanych) i do Krakowa (5,2% i 12,6%), a także do Iwonicza Zdroju, na Roztocze, do Krynicy Zdroju i do Rymanowa Zdroju. Pracujący seniorzy również zwykle wyjeżdżali w Bieszczady (9,4% odpowiedzi i 25,8% respondentów), do Krynicy Zdroju (5,9% i 16,1%), na Węgry, do Iwonicza Zdroju, do Krakowa i do Wielkiej Brytanii.

Generalnie największą popularnością wśród seniorów województwa podkarpackiego cieszyły się: Bieszczady (7,5% odpowiedzi i 18,7% respondentów), Kraków (4,8% i 12,0%), Iwonicz Zdrój (3,5% i 8,7%) i Krynica Zdrój (3,5% i 8,7%), a także Węgry, Roztocze i Zakopane. Co najmniej kilkanaście procent odpowiedzi wskazało na uzdrowiska, co wydaje się być zjawiskiem naturalnym wśród seniorów.

Zdecydowana większość (ponad 70%) odpowiedzi dotyczących ostatnich miejsc wyjazdu respondentów wskazywała na teren Polski. 46% wskazań to miejsca zlokalizowane poza województwem podkarpackim (m.in. Kraków, Krynica Zdrój, Roztocze, Zakopane, Ciechocinek, Gdańsk, Busko

Zdrój, Gorlice, Karpaty, Kołobrzeg, Lublin, Zamość). Ponad ¼ odpowiedzi dotyczyło miejsc z terenu województwa podkarpackiego (m.in. Bieszczady, Iwonicz Zdrój, Rymanów Zdrój, Polańczyk, Przemyśl, Beskid Niski, Cisna, Ożanna, Solina, Ustrzyki Dolne). Prawie 28% podanych odpowiedzi wskazywało na obiekty za granicą (m.in. Węgry (w tym Budapeszt), Ukraina (w tym Lwów, Krym i Kijów), Wielka Brytania, Czechy (w tym Praga), Chorwacja, Hiszpania, Włochy, Izrael, USA, Egipt, Maroko i Tunezja).

Rys. 4. Miejsce wypoczynku ankietowanych seniorów

Źródło: opracowano na podstawie badań ankietowych (SZPARA 2013)

59,3% respondentów, a w grupie seniorów pracujących nawet 77,4%, zwykle indywidualnie organizowało swoje wyjazdy w celach wypoczynkowych. Około 1/3 emerytów preferowała pośrednictwo biura podróży.

Podczas podejmowania decyzji dotyczących planów wakacyjnych ankietowani korzystali z wielu różnych źródeł informacji. Najczęściej posilkowali się własnym doświadczeniem (55%) oraz opinią przyjaciół i znajomych (49%), a także rekomendacją innych osób (32%), szczególnie rodziny i krewnych (29%). Opinia przyjaciół i rodziny miała największe znaczenie dla emerytów. Pozostałe źródła informacji odgrywały drugorzędną rolę. W przypadku emerytów pewnym powodzeniem cieszyły się również biura pod-

róży. Marginalne znaczenie miały media społecznościowe, chociaż co dziesiąty pracujący senior z nich korzystał.

Seniorzy korzystali w celach turystycznych z kilku rodzajów środków transportu. Największa grupa (41%), a wśród pracujących nawet 77%, decydowała się na podróżowanie samochodami. Nieco mniej, z reguły starszych respondentów deklarowało korzystanie z autobusu (25%) i pociągu (11%). Autobus został wymieniony jako główny środek transportu przez prawie $\frac{1}{3}$ emerytów. 13% badanych wymieniło w tym pytaniu samolot, co zapewne wynika z faktu miejsca zamieszkania znacznej części badanej populacji w okolicach Rzeszowa i bliskości Portu Lotniczego Rzeszów-Jasionka. Pozostałe środki transportu miały niewielkie znaczenie lub nie zostały zaznaczone przez respondentów.

Seniorzy podróżowali najczęściej ze swym małżonkiem lub partnerem (41% seniorów i 58% pracujących) oraz z przyjaciółmi i znajomymi (24%). Na trzecim miejscu znalazła się odpowiedź „samotnie” (13%), która w grupie emerytów (z reguły znacznie starszych) stanowi nawet 16%. Z przyczyn naturalnych w badaniach seniorów częściej niż w innych przedziałach wiekowych należy się spodziewać takiej odpowiedzi, zwłaszcza wśród kobiet, które statystycznie żyją dłużej od swych partnerów.

Przeszkodą w podjęciu przez seniorów decyzji o podróży były najczęściej względy finansowe (53%), zdrowotne (40%), brak czasu (25%) i brak towarzysza podróży (23%). Na dwa pierwsze powody znacznie częściej wskazywali emeryci (szczególnie na kwestie zdrowotne – 47%), w trzecim przypadku wskaźnik jest wysoki głównie za sprawą seniorów pracujących – 45%. Co dziesiąty emeryt podkreślał również słabą dostępność miejsca pobytu, np. możliwość łatwego dojazdu tylko samochodem.

Do najważniejszych powodów przemawiających za wyjazdem na wypoczynek seniorzy zaliczyli (tab. 1): możliwość odpoczynku w ciszy i w spokoju (44,7%) i możliwość spędzenia czasu z rodziną (36,7%). Dość ważna była też możliwość przeżycia czegoś nowego (39,3%), możliwość odpoczynku w ciszy w spokoju (34,7%) i możliwość nawiązywania znajomości i kontaktów towarzyskich (33,3%). Rzadko zaznaczano powody mało ważne i nieważne. Dla 29,3% ankietowanych nieistotne było poszukiwanie romantycznej przygody, a dla 16% respondentów niewielkie znaczenie miała możliwość nawiązywania znajomości i kontaktów towarzyskich.

Do bardzo ważnych i dość ważnych powodów zachęcających do wyboru miejsca pobytu ponad 80% respondentów zaliczyło walory przyrodnicze. Ponad 60% ankietowanych podało bezpieczeństwo, historyczne miejsca,

jakość usług, a także dobre połączenia komunikacyjne (emeryci) i gastronomię (pracujący). Około 50% badanych wymieniło ponadto: plażę i słońce, wysoki standard zakwaterowania hotelowego, ekoprzyjazność miejsca pobytu, lekką aktywność fizyczną, niskie ceny i lokalną kulturę.

Tabela 1. Struktura odpowiedzi (w %) na pytanie o powody przemawiające za wyjazdem przez badanych seniorów na wypoczynek

Powód wyjazdu na wypoczynek	Ważność powodu					
	nie-ważne	mało ważne	ani ważne, ani nie-ważne	dość ważne	bardzo ważne	brak odpowiedzi
Możliwość odpoczynku w ciszy i w spokoju	-	5,3	10,0	34,7	44,7	5,3
Poprawa jakości życia	1,3	6,7	38,7	20,7	14,0	18,7
Możliwość nawiązywania znajomości i kontaktów towarzyskich	8,7	16,0	20,7	33,3	7,3	14,0
Poszukiwanie romantycznej przygody	29,3	19,3	22,7	7,3	4,0	17,3
Możliwość przeżycia czegoś nowego	4,7	8,7	13,3	39,3	20,0	14,0
Ucieczka od rutyny	4,0	4,7	27,3	28,0	20,0	16,0
Możliwość spędzenia czasu z rodziną	5,3	6,0	14,0	23,3	36,7	14,7
Inne	4,0	2,7	-	2,7	5,3	85,3

Źródło: opracowano na podstawie badań ankietowych (SZPARA 2013).

Do nieważnych i mało ważnych powodów zachęcających do wyboru miejsca pobytu ponad 40% respondentów zaliczyło możliwość zapoznania się lub uczestnictwa w wyrabianiu rękodzieła. Respondenci wymieniali tu również m.in.: taniec, śnieg, robienie zakupów, festiwale i wydarzenia, usługi *wellness*, życie w mieście, życie na wsi, kemping i biwakowanie.

5. Podsumowanie i wnioski

Turyści przebywający na terenie województwa podkarpackiego doceniają jego potencjał turystyczny. Region ten cechuje jednak wyraźna sezonowość ruchu turystycznego i jego koncentracja w kilku zaledwie miejscach. Należy więc w dalszym ciągu podnosić jakość i konkurencyjność oferowanych usług, tworzyć infrastrukturę turystyczną na obszarach dotychczas nie w pełni wykorzystywanych, a stanowiących potencjalną płaszczyznę roz-

woju turystyki. Jest to konieczność, która pozwoli sprostać wymogom dzisiejszego rynku usług turystycznych.

Wyniki przeprowadzonych badań wskazują na znaczny potencjał regionu również w zakresie turystyki seniorów. Dla respondentów bardzo ważnym powodem przemawiającym za wyjazdem na wypoczynek była m.in. możliwość odpoczynku w ciszy i w spokoju i możliwość spędzenia czasu z rodziną. Sprzyjają temu cechy przyrodnicze obszaru badań. Wysoka lesistość (36,8%) pozwala umiejscowić województwo na drugim miejscu w Polsce, a niska emisja pyłów (3,2 tys. t/rok) sprawia, że jest to jeden z najbardziej czystych regionów. Ponadto prawie połowa powierzchni województwa jest objęta jakąś formą ochrony przyrody (SZPARA, SKAŁA 2011).

Podobnie z punktu widzenia seniorów do bardzo ważnych i dość ważnych powodów podjęcia decyzji o wyborze miejsca pobytu zaliczono m.in.: walory przyrodnicze, bezpieczeństwo, historyczne miejsca, jakość usług, dobre połączenia komunikacyjne, plażę i słońce, ekoprzyjazność miejsca pobytu. W tej kwestii region również ma wiele do zaoferowania.

Przykładowo do najważniejszych form turystyki poznawczej w województwie podkarpackim należy turystyka przyrodnicza (*nature tourism, wildlife tourism*), realizowana głównie w Bieszczadzkim Parku Narodowym, w Magurskim Parku Narodowym i na terenach parków krajobrazowych, oraz turystyka kulturowa (*cultural heritage tourism*), realizowana w oparciu o bogate dziedzictwo materialne i duchowe województwa podkarpackiego, a także różne wydarzenia kulturalne regionu (SZPARA, SKAŁA 2010).

W kontekście ważnego dla seniorów bezpieczeństwa warto przytoczyć dane Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji. Według nich w 2010 r. wskaźnik zagrożenia przestępstwami kryminalnymi w przeliczeniu na 100 tys. mieszkańców osiągnął w województwie podkarpackim najniższy wskaźnik w kraju (1100), przy średniej dla Polski 2039,7 (*Raport o stanie bezpieczeństwa...* 2011).

W odpowiedzi na zapotrzebowanie na jakość usług można m.in. przytoczyć opinie respondentów z badań regionalnych w 2009 r. Im podobały się w województwie szczególnie czystość i estetyka otoczenia oraz gościnność (*Badanie przyjazdowego ruchu...* 2009).

W ostatnim czasie coraz bardziej zwraca się w regionie uwagę również na ekoprzyjazność miejsca pobytu. Dobrym przykładem jest inicjatywa Fundacji Bieszczadzkiej dotycząca stworzenia systemu certyfikacji GoTo Carpathia. Badania przeprowadzone w 2012 r. wśród turystów i usługodawców, wskazują na celowość takiego działania (SZPARA 2012).

Z przeprowadzonych w 2012 r. wśród seniorów województwa podkarpackiego badań wyłania się obraz osób aktywnych turystycznie i stanowiących ważny segment ruchu turystycznego. Seniorzy najczęściej wypoczywają w kraju, przez 1–2 tygodnie, zazwyczaj jesienią i latem (pracujący), w towarzystwie małżonka lub znajomych. Podróż i zakwaterowanie organizują zwykle indywidualnie w oparciu o swoje doświadczenia oraz opinie krewnych lub znajomych. Głównym środkiem transportu jest samochód (pracujący) i autobus (emeryci).

Największymi przeszkodami w wyjazdach turystycznych seniorów są finanse i zdrowie (emeryci) oraz brak czasu (pracujący) i brak towarzysza podróży. Decydują się na wyjazd ze względu na chęć odpoczynku w ciszy i spokoju oraz spędzenia czasu z rodziną. Niekiedy poszukują też możliwości nawiązania nowych znajomości. Wybór miejsca pobytu uzależniony jest m.in. od walorów przyrodniczych i kulturowych, bezpieczeństwa, jakości usług i możliwości dojazdu, nie mają natomiast znaczenia takie atrakcje, jak m.in.: rękodzielnictwo, taniec, zakupy.

BIBLIOGRAFIA

- Badanie przyjazdowego ruchu turystycznego w wybranych miejscach recepcji turystycznej województwa podkarpackiego w okresie V–IX 2009 roku*, 2009, Raport końcowy, praca zbiorowa wykonana pod kier. K. Szpary, badanie wykonane przez Wyższą Szkołę Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podkarpackiego, Rzeszów, ss. 93.
- KOWALCZYK-ANIOL J., 2011, *Turystyka polskich seniorów – efekty projektu Calypso*, [w:] B. Krakowiak, J. Latosińska (red.), *Turystyka polska w latach 1989–2009*, ser. „Warsztaty z Geografii Turyzmu”, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 193–204.
- Prognoza ludności na lata 2008–2035*, 2009, Główny Urząd Statystyczny, Departament badań Demograficznych, Warszawa, ss. 328; http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_L_prognoza_ludnosci_na_lata2008_2035.pdf.
- Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2010 r.*, 2011, Departament Analiz i Nadzoru Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Warszawa, ss. 365.
- Regional analysis*, 2014, E-brochure, Edited by Szabolcs-Szatmár-Bereg County Regional Development and Environmental Management Agency/Észak-Alföld Regional Development Agency Nonprofit Ltd., http://www.tourage.eu/uploads/REGIONAL%20ANALYSIS_FINAL13032014.pdf.
- Rocznik Demograficzny GUS 2012*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa, ss. 538; http://www.stat.gov.pl/gus/5840_rocznik_demograficzny_PLK_HTML.htm.
- SZPARA K., 2012, *Badanie poziomu usług i produktów opartych o formy turystyki przyjaznej środowisku w Bieszczadach*, Raport, badanie wykonane w ramach zadania publicznego „GoToCarpathia – certyfikat jakości usług i produktów ekoturystycznych w Karpatach Wschodnich” dofinansowanego ze środków województwa podkarpackiego, Fundacja Bieszczadzka, Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie, Rzeszów, ss. 70.

- SZPARA K., 2013, *Aktywność turystyczna lokalnych seniorów w województwie podkarpackim w 2012 r. Raport*, badanie wykonane dla Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podkarpackiego w ramach projektu „TOURage – Wsparcie dla turystyki seniorów w regionach peryferyjnych”, Rzeszów, ss. 35.
- SZPARA K., SKAŁA M., 2010, *Wybrane formy turystyki w województwie podkarpackim*, [w:] J. R. Rak (red.), *Walory ekologiczne i turystyczne północnej części Euroregionu Karpackiego*, Wyd. Muzeum Regionalnego im. Adama Fastnachta w Brzozowie, Brzozów, s. 215–228.
- SZPARA K., 2011, *Wybrane zagadnienia rozwoju turystyki w województwie podkarpackim w latach 1989–2010*, [w:] B. Krakowiak, J. Latosińska (red.), *Turystyka polska w latach 1989–2009*, ser. „Warsztaty z Geografii Turyzmu”, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 67–80.
- ŚNIADEK J., 2007, *Konsumpcja turystyczna polskich seniorów na tle globalnych tendencji w turystyce* (*Tourism consumption of polish seniors in the light of global tendencies in tourism*), „Gerontologia Polska” 15, 1–2, s. 21–30.
- <http://www.tourage.eu>.

TOURIST ACTIVITY OF SENIOR CITIZENS IN 2012 ON THE EXAMPLE OF INHABITANTS OF THE PODKARPACKIE PROVINCE

Key words: Podkarpackie Province, senior tourism, remote regions, TOURage

Summary

The main aim of this research was to define the activity level of senior citizens who visited the examined area during summer and autumn of 2012 as well as to learn their opinion about the Podkarpackie Province. The research was conducted within the international project TOURage - Developing Senior Tourism in Remote Regions, which included twelve partners from ten European countries.

The results give a picture of senior citizens who are very active in tourism and have become an important segment of it. In most cases they decide to stay on vacation in Poland for 1-2 weeks, usually during autumn and summer (employees), accompanied by a spouse or friends. Journey and accommodation is organized by them individually, based on their own experiences or the opinions of relatives and friends. The main transport means are a car (employees) and a bus (pensioners).

The greatest obstacles of tourist trips of senior citizens are money and health (pensioners) and lack of time (employees), and no traveling companion. They decide on going for trips mainly because they want to rest in a peaceful environment as well as spend some time with their families. Sometimes they also seek new friends. Their choice of place to stay depends among others on: natural and cultural values, safety, quality of services and possibilities of commuting. Things like: handicraft, dancing, or shopping, have no influence on the choice.